

CSEPREGI GÁBOR¹

Egy tudós tízparancsolata

A Scholar's Ten Commandments

Absztrakt

A legkülönbözőbb területeken végzett tudományos tevékenységek tudatos megközelítést, átgondolt hozzáállást igényelnek. Ez a hozzáállás segíti a tudósokat kutatási terveik megvalósításában, céljaik elérésében, és ami talán még fontosabb, szenvedélyük és elszántságuk életben tartásában a nehézségek és kétségek idején. A tanulmányban bemutatom azokat az elveket, amelyek az évek során saját tudományos tevékenységemet irányították. Az elhivatott kutatói élet főbb elemeiről alkotott saját gondolataimmal útmutatást szeretnék nyújtani fiatal kutatóknak és diákoknak.

Kulcsszavak: tudományos kutatás, hivatás, tanítás, kutatói szabadság, kutatói teljesítmény, emberi lét

Abstract

Scholarly activities in the most diverse domains call for a conscious approach and a well thought out attitude. This attitude helps scholars to carry out their research projects, achieve their goals and, perhaps more importantly, keep their passion and determination alive during times of difficulty and doubt. In this article, I present the principles that guided my own scholarly activities over the years. By putting forward my own reflections on the chief aspects of scholarly life, I wish to offer guidance to young researchers and students.

Keywords: scientific research, vocation, teaching, freedom, research performance, human existence

¹ Igazgató, Vezetőképző Akadémia, Mathias Corvinus Collegium, vendégkutató, St. Paul's College, University of Manitoba.

Kutatóként, tanárként és íróként mindig is úgy éreztem, hogy a tudományos kutatásnak szentelt élet egy tudatosan választott hozzáállást igényel.

A hozzáállás a valakihez vagy valamihez való viszonyulás módja életünkben. Kapcsolatot létesít személyekkel és dolgokkal, és a kapcsolatnak jelleget ad, amelyek gondolatokat, érzéseket, cselekedeteket és ítéleteket hoznak létre. A hozzáállásban megjelenik egy értékelő kapcsolat a tevékenységgel, szakmával, intézménnyel vagy közösséggel. A tudományos kutatói hozzáállás arra ösztönöz valakit, hogy tanuljon, kísérleteket végezzen, hipotéziseket állítson fel, megfigyeljen, és végül másokkal együttműködve kutatási tevékenységet folytasson.

Jelentőséget adunk egy tevékenységnek életünkben, amikor kialakítunk egy hozzáállást: gondoljunk a nyelvtanulásra, az oktatásra és tanításra vagy az ökológiai egyensúly megőrzésére. Valaminek jelentőséget tulajdonítani előfeltétele egy hozzáállás kialakításának, még akkor is, ha távolságtartóan viszonyulunk hozzá, vagy teljesen elfogulatlanul kezeljük. Mivel a mindennapi életben számos olyan dolog van, amely jelentőséggel bír, így többféleképpen is viszonyulhatunk hozzájuk: láthatjuk, tanulmányozhatjuk, felfedezhetjük, megkérdőjelezhetjük, elemezhetjük, használhatjuk, fejleszthetjük, átalakíthatjuk, utánozhatjuk, csodálhatjuk vagy élvezhetjük őket. Ezen igék határozói igenevei azt a magatartást jelzik, melyet a dolgokhoz és az emberekhez való viszonyulásunk során felvehetünk.

Michel Foucault hangsúlyozta a hozzáállás (*attitude*) tartós jellegét, és a görög *éthosz* fogalmával hozta összefüggésbe.² A hozzáállás meghatározza valakinek a személyiségét, a világról alkotott szokásos látásmódját és a világban való mindenféle cselekvés módját. Az *ethosz* az a fajta hozzáállás, amely elindítja és irányítja cselekvésünket, és miközben a cselekvés különféle formái erősítik, finomítják vagy módosítják azt.

A tudományos kutatói hozzáállás, amelyet számos alapelv mentén alakítottunk ki, segít elérni céljainkat, és ami még fontosabb, életben tartani a belső tüzet a kudarcok, nehézségek és kételyek időszakaiban. A bizonytalanság, a kétség, a tétovázás a tudományos élet részei. Valójában pozitív szünetet hozhatnak az elmélyült gondolkodáshoz a kuta-

2 Foucault 1984, 39.

tási tevékenység menetében. Ezenkívül megfelelő választ adnak a mai megkérdőjelezhetetlen és rugalmatlan ideológiai álláspontokra, amelyek, úgy tűnik, mereven monopolizálják az igazság és a szabadság kritériumait.

Saját alapelveimet neves tudósok munkájának megfigyelésével dolgoztam ki. Akadémiai pályafutásom során kiváló egyetemi oktatókkal találkoztam. Az intellektuális önéletrajzok olvasása vagy a kreatív tevékenységekről szóló gondolatok szintén formálták a kutatáshoz való hozzáállásomat. Nagy hasznát vettem például Hans-Georg Gadamer *Philosophische Lehrjahre* című művének, amelyben híres kollégái gondolkodásmódjáról és írásmódjáról mesél.³ Meglepő módon sokat tanultam az írás művészetéről Patricia Highsmith *Plotting and Writing Suspense Fiction* című művéből. Emlékeztetett arra, mennyire fontos büszkének lenni a munkánkra, és elutasítani a szétszórtságot és rendszertelenséget: „A munkád iránti büszkeség elengedhetetlen, és ha megengeded a megszakításokat és elfogadod a meghívásokat, a büszkeséged lassan elkopik.”⁴ A véletlen találkozásokról alkotott nézetemet Rubik Ernő is megerősítette: „Előfordulhat, hogy csak úgy céltalanul bolyongunk, míg mások körülöttünk nyílegyenesen haladnak kitűzött céljuk felé, mi pedig egyszerre több dologgal is foglalkozunk, de valahogy egyik sem válik a szenvedélyünké. Aztán egyszer csak történik valami: találkozunk valakivel, aki ösztönzőleg hat ránk, vagy olyasmiről hallunk, ami elemi erővel ragadja meg a kíváncsiságunkat. És márával sodor.”⁵

Valójában az ötlet, hogy papírra vessem saját vezérelveimet, és eszerint képzeljem el tudományos életemet, Stephen Vizinczey kitűnő *Truth and Lies in Literature* című könyvének elolvasása után fogalmazódott meg bennem. Ez a mű szerintem az egyik legjobb bevezető olvasmány az irodalomba. Egy prólógust, melyben Vizinczey leírja az író tízparancsolatát, rendkívül inspirálónak találtam.⁶

Remélem, hogy a fiatal tudósok hasznos tanácsként fogadják ezeket az alapelveket amikor elkezdik kutatói pályájukat.

3 Gadamer 2012.

4 Highsmith 1983, 77.

5 Rubik 2020, 34.

6 Vizinczey 1988, 1–7.

1. Végezd tudományos tevékenységedet elhivatottsággal és szenvedéllyel!

Nyilvánvalóan különbség van aközött, hogy tudományos munkánkat a megélhetés eszközének tartjuk vagy egyéni hivatásunknak tekintjük. A hivatás lehetővé teszi számunkra, hogy azonosuljunk szakterületünkkel, felfedezzük és kibontakoztathassuk személyes tehetségünket, megvalósítsuk lehetőségeinket, és ami talán a legfontosabb, hogy teljesebb emberré váljunk. A hivatás egy serkentő és eredményes kapcsolatot teremt feladataink és képességeink között.

A hivatás tudata egy belső impulzus formájában jelentkezik, amelyet életünk egy adott pillanatában tapasztalunk. Valami nagyszerűt, mindent átfogót érzékelünk önmagunkban. Választott hivatásunk meghatározza életutunk irányát.

Érzünk magunkban egy dédelgetett célt is, amely illeszkedik saját konkrét helyzetünkhöz és a már meglévő adottságainkhoz. A cél lehet egy matematikai probléma tanulmányozása és kutatása vagy egy történelmi időszak mélyebb elemzése és értelmezése. Hivatásunk méltóságunk érzésével, bátorságunk erejével és felelősségünk tudatával tölt el minket. A hivatás megadja nekünk azt, hogy egyedi és másoktól különböző lényként érezzük magunkat. Egy belső impulzust érzünk arra, hogy hatékonyan és kreatívan dolgozzunk egy adott területen – legyen az oktatás, művészet, tudomány, mezőgazdaság, üzleti élet vagy bármilyen más tevékenység, amely örömet és megelégedést okoz.

Saját mélyebb vágyainkra való figyelmes hangolódás révén fedezzük fel a hivatásunkat. Szinte észrevétlenül, egy erőteljes nyugtalanság érzése válik tapinthatóvá bennünk, és kirajzolódni látszik egy tudományos pálya. Talán ennek a pályának a jelenléte még erőteljesebben érvényesül, amikor megpróbáljuk azt figyelmen kívül hagyni vagy elfelejteni.

Ezért elsődleges feladatunk nem csupán az, hogy felkészüljünk egy munka alapos elvégzésére, megkeressük a mindennapi megélhetéshez szükséges pénzt, megfelelő lakóhelyet biztosítsunk családunknak és magunknak, és ezáltal biztosítsuk jólétünket, hanem főként az, hogy felkeltsük magunkban a magasabb rendű céltudatosság érzését, az intellektuális éhséget, és végső soron az, hogy életünket szenvedéllyel egy kutatási tevékenységnek szenteljük.

A szenvedély egy intenzív belső impulzus, amely megjelenik az ember cselekedeteiben. Nem függ más emberek kifejezett jóváhagyásától. Ez a mély érzelmi rezonancia képes kitűnő eredményeket elérni, testi és szellemi képességeket egy pontos cselekvési területre összpontosítani, és türelmes, kitartó erőfeszítéssel dolgozni. A szenvedéllyel dolgozó tudósok teljes mértékben kutatási céljaik megvalósításának szentelik képességeiket, olyan mértékben, hogy készek elfogadni a nélkülözést és a lemondást. A szenvedély kétségtelenül a szabadság bizonyos korlátozását is magában foglalja; aláveti a kutatót egy nála nagyobbnak érzékelt dolog uralmának. De vonzerejének és sokrétű lehetőségeinek köszönhetően a szenvedély tárgya ugyanakkor ösztönzi a kutatót, és jelzi a jövőbeli eredmények elérését. A szenvedélyben a szabadság korlátozása és az önmegvalósítás lehetősége paradox módon egyesül; lehetővé teszi, hogy a kutató önfeláldozásán keresztül kiteljesedjen.

Gyakran halljuk, hogy szenvedély nélkül nagyszerű eredmények nem születhetnek. Művészi alkotások, tudományos felfedezések és hősiességek teljesítmények mind tanúskodnak az állítás érvényességéről. De a kiváló teljesítményektől függetlenül, a szenvedély lehetővé teszi saját azonosságunk tudatosítását és megerősítését, egy olyan azonosságot, amely egy elfogadott sors és egy választott hivatás egységéből fakad. Ezzel az azonossággal felruházva képesek vagyunk kibontakoztatni képességeinket, és kifejezni azokat egy személyes stílusban. Azt is képesek vagyunk felismerni és elfogadni, hogy bizonyos kívánságokat nem tudunk megvalósítani. Sikerül félretenni az irreális vágyainkat és így a valós helyzetekhez alkalmazkodni. A szenvedély lehetővé teszi számunkra, hogy érettebbé és felelősségteljesebbé váljunk, megadja a bátorságot arra, hogy az akadályok és csalódások ellenére is hűek maradjunk a választott hivatáshoz.

2. Értékelj a kiváló teljesítményt!

Az elmúlt harminc évben támadás érte a tudományos élet kiválóságának jellegét. A sokszínűség, egyenlőség és befogadás eszméivel jelzett program nevében a kiváló teljesítmények összehasonlító értékelését hajlamosak voltak egyes személyek elítélni vagy teljesen eltörölni. A tu-

dósok etnikai hovatartozását vagy faji háttérét fontosabbnak tekintették, mint eredményeiket. Az az irányvonal, amely a tudós identitását teljesítménye fölé helyezi, ma már jelen van mind a pályázatok odaítélésében, mind a tudományos eredmények közlésében. Nemcsak a tudósok személye, hanem az általuk javasolt kutatási témák minősége is ilyen megkülönböztető értékelésnek van alávetve.

Simon Leys sinológus, esszéíró és irodalomkritikus az egyetem fogalmáról szóló cikkében rámutatott, hogy az egyenlő esélyek iránti vágyat és elkötelezettséget teljes mértékben támogatni kell, amikor a társadalmi igazságosság elérése a cél. A választójog gyakorlása minden egyes állampolgár joga. De a politikai demokrácia elvének és gyakorlatának állandó védelme és érvényesülése nem alkalmazható más területeken – a sportban, a művészetekben vagy akár a tudományos tevékenységekben. „Mert az igazság nem demokratikus, az intelligencia és a tehetség nem demokratikus, sem a szépség, sem a szeretet – sem Isten kegyelme.”⁷ A tudomány „szégyentelenül a kiválóságra törekszik”. Versenyképes és megkülönböztető jegyeket helyez előtérbe. A tudományban el kell ismerni a legjobb pályázatot, a legjobb tevékenységet és az eredmények legjobb alkalmazását, függetlenül a szerző szexuális irányultságától, etnikai hovatartozásától, vallásától vagy nemzetiségétől. Tudósként vissza kell utasítani az ideológiai konformizmusnak való megfelelést, és ellen kell állni az úgynevezett „eltörléskultúra” romboló megnyilvánulásainak.

A kiemelkedő tudományos eredmények iránti igény legyen jelen kutatói tevékenységünk minden területén. Mindenekelőtt a nyelv helyes használatában. Az intellektuális szélhámosok nyelve bonyolult és fellengzős. Az igazi tudósok a világosságra, az egyszerűsége és a tömörségre törekszenek. Megtalálják a megfelelő szót a kívánt jelentéshez. A szavak és kifejezések megfelelő megválasztása időt vesz igénybe. A konkrét dolgokra való utalás és a világos fogalmazás biztosítja gondolataink és érveink megfelelő megértését, valamint kutatásunk eredményeinek pozitív hatását. A tudományos kutatás bármely területén nem időpocsékolás elolvasni egy könyvet az írás művészetéről. Javaslom elsősorban George Orwell *Politics and the English Language* című kitűnő esszéjét.

7 Leys 2011, 463.

A kiválóságra való törekvés legyen jelen a kutatási témák megválasztásánál is. Egy kutatási területet nem lehet a tudósra erőltetni, és annak feltételezett hasznosságával vagy gyakorlati hasznával igazolni. Az ilyen nyomás azzal a kockázattal jár, hogy középszerű kutatói tevékenységet idéz elő: kiolthatja a szenvedély tüzét és megfogyatkoztatja a képzelet élénkségét. A tudósok akkor tesznek tanúbizonyságot a kiválóságról, amikor felesleges korlátok nélkül javasolnak és valósítanak meg kutatási terveket.

3. Becsüld kutatói szabadságodat!

Amikor szabadságról beszélünk, az akadémiai szabadságra gondolunk – a társadalmi, politikai, kulturális, vallási beavatkozástól mentes szabadságra. Az egyetemeknek és a kutatóintézeteknek támogatniuk és előmozdítaniuk kell a szabad kutatást, az eredményekről szóló nyílt vitákat, a kritikai hozzáállást.

Nemrégiben egy veterán újságíró kilépett a Canadian Broadcasting Corporation-ből, mivel a közszolgálati televízió megtiltotta bizonyos „érzékeny témák” nyílt megvitatását. Ezeket a témákat „kevésbé időszzerűként” kezelte. A CBC megszüntette a valódi vita lehetőségét, elnyomta a kritikai gondolkodást, eltörölte a kíváncsiságot. Ugyanez történik az egyetemeken is, ahol gyakran az élénk viták nem megengedettek egyes „érzékeny” társadalmi kérdésekről. A tudósok médiaplatformról való eltávolítása hatalmas veszteséget jelent az akadémiai szabadságban. Azáltal, hogy figyelembe vesszük egy másik nézőpont érvényességét is, az ösztönző és tiszteletteljes viták mindig egyfajta kitágítást jelentik egyedülálló univerzumunknak, és egy lehetséges nagyobb közösséghez való kapcsolódás törekvését.

A tudósokat gyakran arra kérik, hogy alkalmazkodjanak a meglévő társadalmi és gazdasági igényekhez, és ezekre a szükségletekre válaszolva dolgozzanak ki kutatási terveket. Pályázati javaslataiknak gyakran összhangban kell lenniük a kutatást támogató szervezetek ideológiai alapelveivel.

Igaz, aligha elképzelhető, hogy a mai kutatók teljesen kivonhassák magukat a társadalmi gondok alól. Vannak olyan égető problémák – például az erőszak, az energia, a szegénység és a bevándorlás –, amelyek

komoly kutatásokat igényelnek. Mindazonáltal ezeket a problémákat a függetlenséget szem előtt tartva kell kezelniük, és értékelniük kell a kutatás és a vita szabad terét. A kutatási terveiket és teljesítményeiket nem szabad politikai céloknak és ideológiai elvárásoknak alárendelni.

A szabadság a kutatási eredmények alkalmazására is vonatkozik. Ha például egy tudós a mai fiatalok érzelmi és viselkedési nehézségeit vizsgálja, a vizsgálat értékes eszközöket biztosít a pedagógusok és az iskolai tanácsadók számára tanítási tevékenységük alakításához vagy a személyes problémák megvitatásához és felméréséhez.

Alfred North Whitehead angol filozófus és matematikus szerint az egyetem elsődleges feladata az ismeretek átadásán túl az ismeretek képzelőerővel történő vizsgálata. Ugyanez vonatkozhat a kutatási tevékenységekre is. Amikor a kutatás során eredményeinket képzelőerővel közelítjük meg, akkor észleljük azoknak lehetséges alkalmazásait, kapcsolatait, módosításait vagy bővítéseit. Whitehead szerint a létünk tragédiája az, hogy akik fantáziadúsak, azok csekély ismeretekkel rendelkeznek, és akiknek szélesek az ismereteik, azoknak gyenge a képzelőerejük.⁸

A kutatás megköveteli a tudóstól, hogy újabb ismereteket szerezzen, és azokat szakértelemmel alkalmazza. Ugyanakkor képzelőerővel világítsa meg az ismereteit és a szakértelmét. Mindenféle tudományos törekvésben a kutatók feladata az, hogy kikísérletezze az ismeretek képzelőerővel történő szabad alkalmazásának módjait. Mi értelme van az alvó ember agyi aktivitása kutatásának, ha nem tudjuk elképzelni, hogyan is enyhíthetjük az egészséges alvást megzavaró tényezők hatását? Milyen célt szolgálnak az építészettel kapcsolatos kutatások, ha nem vagyunk képesek elképzelni a belső terek színeit, fényeit, méreteit, atmoszféráját?

8 Whitehead 1967, 93.

4. Vállalj felelősséget a közösség iránt!

Szabadnak lenni nem azt jelenti, hogy kényünk-kedvünk szerint bármit megtehetünk. Kutatói és tudományos munkánk során bizonyára rá fogunk találni arra az útra, amin kibontakoztathatjuk egyéni adottságainkat és tehetségünket, de tudatában kell lennünk a számunkra szabadságot és jóllétet biztosító közösség iránti felelősségünknek.

A közösség lehet a saját egyetemünk, a kutatóintézetünk, a környékünk, a város, amelyben élünk, egy nagyobb tudományos közösség vagy akár barátainkkal és közvetlen, szeretett kollégáinkkal kialakított kapcsolatkör. Ezekben a közösségekben, amelyekben élünk és dolgozunk, elsősorban a kultúra (művészetek, törvények, értékek, intézmények, szokások, hiedelmek, tudás, életmódok, eszközök stb.), az oktatás és a tudományos kutatás iránt érdeklődünk. Elismerjük, hogy a saját közösségünk értékeit és gyakorlatait az az alapvető emberi képesség teszi lehetővé, mely által megismerjük és értékeljük a külföldi, idegen közösségeket.

Érdeklődő és nyitott kapcsolatunk idegen közösségekkel gazdagítja saját közösségeinket. Egy közösség ugyanis akkor él igazán, ha képes értékeket, szokásokat, ismereteket átvenni és a más közösségekkel való kölcsönhatás révén fejlődni.

Felelősséget vállalunk saját közösségeinkért is, amikor más közösségekkel termékeny kapcsolatot ápolunk, és amikor kutatási tevékenységeinket a közös javak szolgálatába állítjuk.

A társadalom- és bölcsészettudományi területeken és bizonyos mértékig a természettudományokban végzett kutatói és tudományos munka szükségszerűleg közösségi életünk különböző elemeire – az intézmények fejlesztésére, az idősödő népesség állapotára, a politikai döntések helyességére, az emberi kommunikáció javítására, valamint egy igazságosabb, kulturáltabb és egészségesebb társadalom megteremtésére – összpontosít. Egy jó kutatóintézetnek a közjót kell szem előtt tartania, és így a társadalmi kapcsolatokat nem pusztán az önfenntartás eszközeként kell értelmeznie. Egy eredményes, a – személyes vagy online – emberi kapcsolatokra vonatkozó kutatási program valószínűleg arra fog irányulni, hogy hogyan lehet elősegíteni az együttműködést, az önzetlen segítségnyújtást, az érdekek összehangolását, az együttérző figyelmet és a kölcsönösségen alapuló önmegvalósítást. Az önmeg-

valósítás magában foglalja azt a képességet, hogy az ember saját maga hozza meg döntéseit, valamint a hajlandóságot arra, hogy elfogadja döntéseinek és cselekedeteinek következményeit.

5. Ismerd meg az emberi lét alapvető jellemzőit!

Kutatásunk tárgya sok esetben maga az ember. Egy meghatározott tudományos kutatás kölcsönhatásban áll az emberről alkotott elképzeléssel. A kutató tudja, hogy habár csak az emberi test egy része kutatásának tárgya, mindig a teljes emberrel van dolga, tehát egy olyan lényel, aki rendelkezik a beszéd képességével, az időtudattal, a racionális gondolkodással és egyéb adottságokkal.

A tudósok emberről alkotott elképzelése a kutatásaikat időszerűvé teszi minden más konkrét tevékenységet illetően, legyen az üzlet, várostervezés, gazdaságfejlesztés, építészet, sport, művészet, egészségügy stb. Az emberi lényről kidolgozott vagy kevésbé kidolgozott elképzelés megmutatkozik az oktatás gyakorlatában, a jogi berendezkedésben és az etikai megítélések közötti különbségekben. Ez az elképzelés egyfajta kritikai mércét vagy normatív látásmódot jelent, ami megvédi a kutatókat az elhamarkodott cselekvéstől és értékítélettől, sőt a végzetes hibáktól és visszaélésektől is.

Az orvosi tevékenységet is végző gondolkodók felhívták a figyelmünket egy olyan tudományos módszer korlátjaira és hiányosságaira, amely figyelmen kívül hagyja az emberi test térben és időben fennálló dinamikus és kölcsönös viszonyait. Soha nem érthetjük meg az élő testet, ha egy önálló, mechanikus struktúraként kezeljük, amely nem kapcsolódik egy tágabb környezetbe. Képességei és kommunikációs kapcsolatai lehetővé teszik, hogy a test túllépje fizikai tényezőit; a test egy dinamikus és folyamatosan változó forma, élő és tevékeny kapcsolat egy környezettel. Az emberi test érzékelni tudja, mit lehet és mit kell tennie egy adott helyzetben – a múltban szerzett tapasztalatokon alapuló értéktudattal rendelkezik, és ezáltal szinte gondolkodás nélkül tudja, hogyan kell cselekedni egy adott helyzetben. A normák és értékek ilyen implicit tudatossága miatt képes intelligensen kezelni akadályokat és kreatív megoldásokat kipróbálni.

Hogyan érthetjük meg az élethosszig tartó tanulás alapelveit, ha nem látjuk az emberi élet különböző időbeli szakaszokra való felosztását? Arisztotelész, Arthur Schopenhauer és újabban Romano Guardini is találó gondolatokat fogalmazott meg az emberi élet szakaszainak oktatói és etikai jelentőségéről.⁹ Ezek a szakaszok – gyermekkor, serdülőkor, nagykorúság, érettség és öregkor – saját jellemzőkkel rendelkeznek, illeszkednek az emberi lét teljességébe, és ebből a teljességből nyerik sajátos jelentésüket. Bár szeretjük azt hinni, hogy egész létünk egy szabályos és kiszámítható pályán halad, az egyik szakaszból a másikba való átmenet nem mindig zökkenőmentes. Többé-kevésbé intenzív, válságos időszakokon megyünk keresztül, beleértve a pubertáskort, a tapasztalatszerzést, a korlátaink tudatosítását és a nyugdíjba vonulási kort. Ezek az átmenetek lassan vagy gyorsan, fokozatosan vagy hirtelen történhetnek. Az átmeneti időszakokat rítusok kísérhetik, melyeket egyéni módon dolgoznak ki és hajtanak végre egy adott kulturális közösség tagjai.

Amikor a kutatás tárgyát az emberi lét átfogó és alapvető vonásaihoz viszonyítjuk, akkor rájövünk arra, hogy egy kutatási tevékenységnek tágabb jelentése is lehet, az eredmények erkölcsi és esztétikai vonatkozásai is kirajzolódhatnak.

6. Használd ki a véletlen találkozásokat!

Az igazi tudósok tudják, hogy kutatási tevékenységük sohasem kizárólag tőlük függ. Nagy hasznukra vannak a különböző véletlen találkozások. Kezükbe kerül egy remek cikk, meghallgatnak egy hatásos előadást, olvasnak egy gondolatébresztő gazdasági elemzést, ellátogatnak egy külföldi intézménybe, vagy találkoznak egy inspiráló kollégával. Tapasztalatom szerint az ösztönző emberekkel való megismerkedésnek van a legtöbb hozadéka.

Amikor a québeci Laval Egyetemen tanultam, 1976-ban véletlenül találkoztam Gerd Haeffnerrel – ha szabad itt megemlítenem egy személyes emlékemet. A következő negyven évben leveleket váltottunk, és a müncheni Hochschule für Philosophie-ban, ahol Haeffner a filo-

9 Guardini 2016.

zófiai antropológia professzora volt, rendszeresen találkoztunk. Haeffner folyamatosan elmélkedett és írt az időről, a jelenben való létezésről és a jelenléttel való találkozásról. Írásai, valamint az évek során vele folytatott számos beszélgetéseim befolyásolták és ihlették saját gondolataimat a jelenlét megtapasztalásának csodájáról az emberi életben.

A szerencsésebb kutatókkal előfordulhat, hogy találkoznak idősebb tudósokkal, akik maradandó hatást gyakorolnak tudományos munkájukra, és példaképpé válnak számukra. Az a tudós válik példaképpé, aki az általa képviselt tulajdonságok, értékek és teljesítmények révén mély és átalakító hatást gyakorol másokra. Egy ilyen tudóssal való találkozás egy életre szóló kutatási érdeklődést alakíthat ki.

A tudós személyisége, kutatói érdeklődése, sőt életmódja is erősen megváltozhat a példakép hatására. Ez többféleképpen is érvényesülhet: hirtelen változást eredményezhet, vagy fokozatos szellemi és érzelmi átalakulást indíthat el. Útmutatást is nyújthat a kutatói téma vagy munkahely megválasztásához. Segíthet meghatározni a tudós erkölcsi nézeteit és belátását arról, hogy hol vannak a kutatás etikai határai, és mit jelent jó és hasznos életet élni.

Számos neves író hívta fel a figyelmet arra, hogy milyen sokat köszönhetnek idősebb kollégáiknak. A filozófus Karl Jaspers például hangsúlyozta, hogy milyen fontos volt számára a nagy német szociológus, Max Weber társasága. Nem meglepő, hogy Weber nemcsak akkor bizonyult „csodálatos energiaforrásnak”, amikor jelen volt, és Jaspers „együtt gondolkodott vele”, ahogy ő mondta, hanem akkor is, amikor Weber már nem élt, és Jaspers csak „gondolt rá”.¹⁰

7. Gyakorold a beszélgetés művészetét!

Egy jól működő, pezsgő oktatási és kutató intézményben a nyílt intellektuális viták, a tudósok közötti szabad párbeszéd és a diákokkal folytatott élénk eszmecserek a kutatási folyamat szerves részét képezik. A nagy tudósok helyesen vélik úgy, hogy ezekből a kötetlen eszmecserekből legalább annyit tanultak, mint az előadásokból, tudományos

¹⁰ Jaspers 1964, 107.

cikkekből, könyvekből és laboratóriumi kísérletekből. Alfred North Whitehead filozófus és matematikus például az egyetemen előadásokat hallgatott, és úgy vélte, hogy „az előadások csak a képzés egyik oldalát jelentették. [...] A hiányzó részeket a barátokkal, egyetemi hallgatókkal vagy a munkatársakkal folytatott beszélgetések pótolták.”¹¹

Emellett a diákok, a kezdő kutatók elsajátítják a komoly beszélgetésekhez szükséges intellektuális és erkölcsi szokásokat is: megtanulnak jól és fesztelenül beszélni, egy problémát különböző nézőpontokból megragadni, elvetni a téves gondolatokat, az elvont fogalmakat az élő valósághoz rendelni, másokkal türelmesen és tisztelettel bánni, és a kérdéseket tapintatosan megfogalmazni.

A beszélgetés segít abban, hogy más szemszögből lássuk a dolgokat, és hogy ellen tudjunk állni a túlzott leegyszerűsítés és a kirekesztő gondolkodás folytonos kísértésének. Segít tisztázni és megfogalmazni az elképzeléseket, és ami talán még fontosabb, eredeti meglátásokkal előállni.

Egy beszélgetés akkor sikeres, amikor két vagy több személy őszintén érdeklődik egy adott téma iránt. Közös érdeklődésük miatt lelkesen, kutató és tárgyilagos elmével igyekeznek feltárni a téma egyes vetületeit, hogy tanulságokat vonjanak le szakmai vagy személyes szükségleteikre. Annyira elmerülnek a beszélgetés tárgyában, hogy összetartozás érzését érzik, miközben kifejezik véleményüket és meghallgatják a partner gondolatait. Szavaikat nemcsak saját megfigyeléseik, valamint partnereik ötletei és tapasztalatai vezérlik, hanem maga a választott beszélgetési téma is.

Itt hangsúlyozhatjuk a beszélgetés játékos jellegét. Játék közben a játékosok nyitottak és fogékonyak a játék tárgyának vonzerejére és javaslataira. Hasonlóképpen, egy beszélgetésben a téma határozza meg a résztvevők megközelítését, nem pedig fordítva. Csakúgy, mint egy játék helyzetben, a beszélgetőpartnerek hagyják, hogy bevonódjanak a könnyed, gördülékeny eszmecserebe. A szavak, mondatok, kérdések és válaszok ide-oda áramlása olyan légkörben történik, amely táplálja az alkalmazkodást, a spontaneitást, az idő múlásának elfelejtését és a közös érdeklődés általi magával ragadás elbűvölő érzését. Ahogy egy

11 Whitehead 1948, 10.

színdarabban, itt is a fogékonyság, a könnyedség és a vidámság uralkodik. A beszélgetések szabadságot hoznak túlságosan szabályozott és ellenőrzött létezésünkbe: nyitott végű tevékenységek; kezdetük, lefolyásuk és kimenetelük soha nincs előre eldöntve.

8. Kapcsold össze a kutatást a tanítással és a tanítást a kutatással!

A tudósok állandó kísértést éreznek arra, hogy indokolatlanul nagy hangsúlyt fektessenek a kutatómunkára, a publikálásra szánt cikkek és könyvek elkészítésére, és ezzel egyidejűleg elhanyagolják a tanítást, különösen az alapképzésben részt vevő diákok oktatását. Ezek a tudósok rövidlátóak, és emlékeztetni kell őket arra, hogy a kutatási projekt befejezésének legfőbb értéke az, hogy a publikációkon keresztül bővítik más tudósok ismereteit, de az is, hogy tudományos munkájuk eredményeit felhasználhatják a diákjaiknak tartott előadások során.

A kanadai tudós, irodalomkritikus és egyetemi igazgató, Northrop Frye azt kérdezte, hogyan őrizheti meg egy tanár függetlenségét a külföle társadalmi nyomásoktól. A tanár függetlenségének biztosításának egyik módja az, ha a tanítást összekapcsolja a kutatói munkával. A tanításnak a kutatói munka természetes melléktermékének kell lennie, és ugyanígy a kutatói munkát sem szabad elválasztani a tanítástól. Azok a tudósok, akik nem tanítanak, elveszítik a kapcsolatot a társadalmi környezetükkel; a kutatást elmulasztó tanárok pedig lemaradnak a szakterületükről.¹²

Lewis Thomas a természettudományos tantárgyak megszokott tanítási módjától való eltérést javasolta. Ez az új megközelítés a tudományos kutatáshoz vonzhatja a diákokat. Azt javasolta, hogy a tanárok arra összpontosítsanak, ami még nem ismert, ami még felfedezésre vár, és felhívják a diákok figyelmét bolygónk életének rejtélyeire és paradoxonjaira, felébresztve bennük a kíváncsiságot és a kutatás iránti vágyat. Ez a bátorítás, hogy a tudományt „nagy kalandnak” tekintsék, arra ösztönzi a diákokat, hogy oszlassák el azt a szorongást és feszültséget, amelyet elkerülhetetlenül éreznek, ha sok unalmas órát töltené-

¹² Frye 1988, 255.

nek a könyvtárban száraz elméletek és tények – az úgynevezett alapok – bemagolásával. Thomas a tudatlanság beismerése és a folyamatos kérdésesség által vezérelve vonzóvá tette a kutatást: talá-lóan hasonlította a kérdések és a válaszok kapcsolatát egy „játékhoz”, és ebben a játékban látta a fontos tudományos előrelépések feltételét.¹³ Az, hogy a diákok milyen mértékben teszik magukévá ezt a fordított tanulási és kutatási módot, és milyen mértékben oldják meg továbbra is a problémákat kíváncsisággal és könnyedséggel, alátámasztja a német származású észlelési pszichológus Rudolf Arnheim állítását: „Arra jutottam, hogy amit a diákok a tanáraiktól tanulnak, az főként a tanítás mögött rejlő hozzáállás.”¹⁴

9. Kellő önmérséklettel gondolkodj, beszélj és írd!

Az emberi cselekedetek általában kettősséget mutatnak, és e mögött két alapvető belső igény áll: az elismerés iránti igényből fakadó közlés-vágy, és a szerénységből fakadó visszafogottság.

Ezeknek az igényeknek központi szerepet kell játszaniuk a tudományos életben. A tudósok hivatottak arra, hogy érdekfeszítő előadásokon és jól megírt publikációkon keresztül ismertessék kutatásaik eredményeit. Joggal törekszenek komoly és gondosan végzett kutatási tevékenységük elfogadtatására és elismerésére. Az elismerés különböző formákat ölthet: díjakat és jelentős ösztöndíjakat kaphatnak. Véleményem szerint azonban az elismerés legfelemelőbb formája egy diáktól vagy kollégától származik, aki közli velük, hogy oktatásunk és kutatásunk alapvető változást hozott az életében.

Azon túl, hogy kifejezik gondolataikat és a megérdemelt elismerést keresik, a bölcs tudósok megtanulják követni azokat az impulzusokat, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy szerényen és visszafogottan cselekedjenek.

A bölcs tudósok nem próbálják ráerőltetni nézeteiket a másként gondolkodókra; inkább tisztességes és tiszteletteljes vitát folytatnak velük. Nem próbálják mindenáron megragadni a közvélemény figyel-

¹³ Thomas 1983, 150–155.

¹⁴ Arnheim 1972, 14.

mét. Nem igyekeznek félkész kutatásokat úgy bemutatni, mintha végleges választ adnának egy problémára. Kritikai távolságot tartanak saját tehetségüktől, valamint nehezen elért eredményeiktől, és döntéseiket kreatív képességeik és ötleteik alapján hozzák meg. A visszafogottság, amelyet beszédük és írásuk során magukra öltenek, a szabadság, a széles körű szakértelem és a könnyedség érzését adja számukra. Michel Serres francia filozófus méltatta az alkotóerő féken tartásának és a visszafogottság gyakorlásának képességét: „Egy erő birtoklása, de nem használata a bölcsesség kezdete. És a civilizációt is ez teszi lehetővé.”¹⁵

Hangsúlyozhatjuk itt a körültekintő óvatosság erényének értékét, amely a viselkedés visszafogottságában nyilvánul meg: szavakban, tettekben, tudóstársainkkal való kapcsolatainkban. A körültekintő óvatosság magában foglalja a kutatói tevékenységek eredményének közlését is. Előre tekint: az előrelátás, a céltudatosság jellemzi. Valami hasznos vagy jó dologra is irányul. A körültekintő óvatosság egy erkölcsi magatartás: szereti és akarja a jót; a jó vezérli. Az a tudós, aki körültekintéssel végzi kutatásait, kötelességtudattal és felelősséggel tartozik a közjó iránt.

10. Hozz szabadságot és kreativitást a világba!

Northrop Frye a „szabadság erőművének” nevezte az egyetemet. Arra gondolt, hogy „a szellemi energiáknak folyamatosan kell áramolniuk az egyetemről a világba”.¹⁶ Ez a kiáramlás testesíti meg azt, amit az egyetem a gazdasági és társadalmi korlátokkal szemben képvisel, és a végzett diákok ezt viszik magukkal a világba tudásukon, kreativitásukon és szenvedélyükön keresztül. Miután elhagyják az intézményt, és ha életüket a tudományos munkának szentelik, táplálkoznak ebből az energiából, és munkájuk eredményeit az egész közösség javára fordítják.

15 Serres 1992, 192.

16 Frye 1959, 18–19.

Amikor a diák elvégzi a tanulmányait, ő képviseli az egyetemet a világban: bárhol is legyen, az egyetem is ott van, bármi legyen is a foglalkozása, mindig egyetemi tanár marad, példájával és befolyásával tanít a nap minden pillanatában. Az egyetem nem pusztán egyetemeknek nevezett intézmények összessége, ahogyan az egyház sem pusztán templomoknak nevezett épületek összessége. Ahol tisztelet övezi a művész elképzelését, a tudós elhivatottságát, a tanár tudását és türelmét, a gyermek kérdezőkészségét, ott az egyetem működik a világban.¹⁷

Az egyetem egy „láthatatlan” szellemi erőt közvetít. Ez az erő bizonyos értékek és tulajdonságok konkrét megnyilvánulása révén van jelen a világban. Az objektivitás, a racionális ítélőképesség, a helyes döntéshozatal, a jövőért való felelősségvállalás kreativitást ösztönző tulajdonságok. Még azok is, akik nem részesülnek nyilvános elismerésben, magukban hordozhatják egyetemük „szellemét”, és képesek jótékony hatást gyakorolni a diákokra. Számos tudós csendes, szerény személyiség marad, akik ezen értékek és tulajdonságok birtokában kutatói tevékenységük nagy részét a tudomány, a kultúra és a civilizáció magas színvonalának megőrzésére fordítják, önmaguk és a közösség javára. Példájuk azt is megmutathatja, hogy egy tudós életét érdemes élni.

Irodalom

- Arnheim, Rudolf 1972: Form and the Consumer. In uó *Toward a Psychology of Art: Collected Essays*. Berkeley, University of California Press, 7–16.
- Foucault, Michel 1984: What Is Enlightenment? In Rabinow, Paul (szerk.) *The Foucault Reader*. New York, Pantheon Books, 32–50.
- Frye, Northrop 1959: *By Liberal Things*. Toronto, Clarke, Irwin & Company Limited.
- Frye, Northrop 1988: The Search for Acceptable Words. *Daedalus*, vol. 117. évfolyam, 3, 251–72.
- Gadamer, Hans-Georg 2012: *Philosophische Lehrjahre: eine Rückschau*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann.
- Guardini, Romano 2016: *Die Lebensalter*. München, Topos Taschenbücher.
- Highsmith, Patricia 1983: *Plotting and Writing Suspense Fiction*, New York, St. Martin's Griffin.
- Jaspers, Karl 1964: Die Kraft zu leben. In Bähr, H. Walter (szerk.) *Die Kraft zu leben: Bekenntnisse unserer Zeit*. Gütersloh, C. Bertelsmann Verlag, 102–114.

- Leys, Simon 2011: The Idea of University. In uő *The Hall of Uselessness: Collected Essays*. New York, New York Review Books, 461–464.
- Orwell, George 2023: Politics and the English Language. In uő. *Selected Essays*. London, William Collins, 103–119.
- Rubik, Ernő 2020: *A mi kockánk*. Budapest, Open Books.
- Serres, Michel 1992: *Le Tiers-instruit*. Paris, Gallimard.
- Thomas, Lewis 1983: Humanities and Science. In uő. *Late Night Thoughts on Listening to Mahler's Ninth Symphony*. New York, The Viking Press, 150–155.
- Vizinczey, Stephen 1988: A Writer's Ten Commandments. In uő. *Truth and Lies in Literature: Essays and Reviews*. Chicago, The University of Chicago Press, 1–7.
- Whitehead, Alfred North 1948: Autobiographical Notes. In uő. *Essays in Science and Philosophy*, New York, Philosophical Library, 9–21.
- Whitehead, Alfred North 1967: *The Aims of Education and Other Essays*. New York, The Free Press.